

УДК 159.964.21

DOI 10.18372/2786-5487.1.16651

Піонтковський-Вихватень Богдан Олександрович

кандидат педагогічних наук, психолог

Центру допрофесійної підготовки та обдарованої учнівської молоді

Навчально-наукового інституту розвитку освіти,

Національного авіаційного України,

м. Київ, Україна

МАЙСТЕРНІСТЬ СПІЛКУВАННЯ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ОСНОВА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

***Анотація.** У статті розглядається майстерність спілкування та основні здібності, які педагогу потрібно розвинути, щоб досягти успіху в роботі. Кожна людина унікальна, отже, унікальний і спосіб її комунікації з оточуючими. Розкрито відмінність учителя, педагога, вчителя.*

***Ключові слова:** вчитель, педагог, учитель, учень, групова психотерапія, спілкування.*

***Annotation.** The article discusses communication skills and basic skills that a teacher needs to develop to succeed in work. Everyone is unique, so the way they communicate with others is unique. The difference between a teacher, a teacher, a teacher is revealed.*

***Key words:** teacher, pedagogue, pupils, group psychotherapy, communication.*

Прийнято вважати, що спілкуванню, любові, дружбі, дитину не слід вчити, це закладено у її «базових налаштуваннях» від народження. Тим не менш, дитину потрібно всьому цьому навчати! І, головне, що сам процес навчання відбувається у спілкуванні. Основним «засобом виробництва» учителя, педагога, вчителя є вміння спілкуватися. У цьому сенсі, педагог може взяти в свій особистий досвід вміння спілкуватися у психолога. Успішний педагог, як і

успішний психолог – це людина, яка вміє спілкуватися як із окремою людиною, так і з групою людей (класом).

У чому відмінність учителя, педагога, вчителя? *Вчитель* – спеціаліст з необхідною фаховою і психологічною педагогічною підготовкою, який здійснює навчальну і виховну роботу з учнями ЗЗСО. *Педагог* – Особа, фахом якої є навчання й виховання – викладач і вихователь ЗЗСО, ЗВО тощо. *Учитель* – мислитель, громадський діяч, який формує погляди й переконання людей, допомагає їм знайти свій шлях у житті. Учителем часто називають людину, чия мудрість і життєвий досвід залишили глибокий слід у розвитку окремої особистості та її долі [1. с.86, с.344, с.472]. Отже, саме Учитель (з великої літери!) має вплив на формування обдарованої молоді.

Процес навчання спілкуванню педагог може почерпнути в груповій психотерапії. На мою думку, і досвід групової психотерапії, переконаний, що саме в психотерапевтичній групі педагог зможе виробити свій індивідуальний, неповторний спосіб комунікації, що дозволить йому стати Учителем. Кожна людина унікальна, отже, унікальний і спосіб її комунікації з оточуючими. У процесі групової психотерапії, у спілкуванні, педагог вивчає себе як особистість і реакцію на себе оточуючих. На мій погляд, допуск до практичної роботи викладачем у дитячому садку, школі і тим більше у ВНЗ потрібно надавати не тільки після отримання відповідного диплому, але й після проходження 300 годин власного групового психотерапевтичного досвіду. Підвищення кваліфікації я бачу у цьому ж. Періодично, проходити групову та індивідуальну психотерапію. Напрямок групової психотерапії може бути різним: психоаналіз, гештальт-терапія, когнітивна психотерапія, трансактний аналіз, психосинтез, позитивна психотерапія, системне психотерапевтичне моделювання та ін. Обдарованих дітей виховують обдаровані освітяни – Учителі!

Існує кілька основних здібностей, які педагогу потрібно розвинути, щоб досягти успіху. Вони доповнюють ті знання, які їм треба мати. Ці практичні

здібності лежать в основі процесу спілкування і в кінцевому рахунку стоять вище за будь-які теоретичні знання.

По-перше, педагогу треба вміти бути присутнім. Для педагога-початківця це означає, що йому просто потрібно вміти перебувати в одній кімнаті з класом або окремим учнем годину або дві, не засинаючи і зберігаючи деякий інтерес до ситуації спілкування. Але це лише нижній ступінь довгих сходів ступенів присутності. Досвідчений Учитель має здібність присутності, яку відчують учні у приміщенні протягом усього уроку. Учні можуть відчувати інтерес, коли вони просто входять в один простір з таким Учителем.

Учитель наповнює простір впевненістю та довірою, і проблеми освіти вирішуються практично самі собою, без особливих зусиль з його боку. Звичайно, є багато проміжних кроків: зменшення залежності від ритуалу уроку, поліпшення сприйняття того, що насправді робить учень, прояснення власних семантичних реакцій, практика, практика і ще раз практика. Все, що ви можете робити, щоб більше *бути тут і тепер із учнями*, веде у правильному напрямку.

По-друге, Учитель повинен уміти бути об'єктивним, неупередженим. Недосвідчений педагог повинен, у крайньому випадку, вміти прикидатися неупередженим, притримуючи своє ставлення до учня та реакції під час уроку. Він може тренуватися в тому, щоб уникати відволікаючих рухів тіла і розмовляти об'єктивно.

Досвідчений Учитель справді неупереджений. Він цілком готовий досліджувати будь-яку точку зору, яка виникає на уроці, уникаючи робити її правильною або неправильною. Він природно бачить речі з погляду цілісності та причини. Учитель може розвинути свою здатність бути неупередженим, дотримуючись правил спілкування і знайомлячись із різноманітними точками зору присутніх у класі.

По-третє, педагогу потрібно бути причиною і потрібно чітко знати, що робити. Перш за все це означає, що йому слід мати систему того, як знати, що робити далі. Він може завести картки із вказівками або створити певну систему

запам'ятовування техніки. Але в будь-якому випадку він повинен створювати видимість, що володіє ситуацію і знає, що робить.

Досвідчений Учитель може давати волю своїй творчості. Йому не потрібні якісь підказки, він просто знає, що має робити. Якщо в нього немає відповідної техніки, він створює її. Учні можуть навіть не підозрювати, що відбувається щось систематичне та технічне. Дії вчителя стають дедалі ефективнішими, він виробляє власні принципи навчання і починає мислити ними. Але насправді основне те, що він бере на себе відповідальність за урок.

По-четверте, Учителю треба вміти спілкуватися. Сюди входить уміння говорити так щоб учні отримували необхідну інформацію; слухати те, що діти говорять і давати їм зрозуміти, що їх почув; робити все можливе, щоб отримати відповіді на запитання. Ці здібності можна розвивати у процесі роботи у груповій психотерапії. Педагогічний процес зацікавлений в тому, щоб повідомлення педагога-початківця можна було почути і щоб він якось підтверджував отримання повідомлень від інших.

Досвідчений Учитель може вирішити важливу психолого-педагогічну проблему одним правильно поставленим питанням, вказівкою чи лише одним хорошим підтвердженням отримання повідомлення.

І по-п'яте, Учитель має вміти продовжувати працювати з будь-якою темою до її завершення. Він принаймні повинен вміти дотримуватися однієї теми протягом не лише одного уроку, а й повертатися до неї за потреби. Закінчення уроку не значить закриття теми. Тему закрито, коли учні зрозуміли основний посил, який Учитель хотів до них донести.

Досвідчений Учитель вміє робити багато дій одночасно, при цьому доводячи їх до логічного завершення. Усі наведені вище основні людські здібності: *бути тут і тепер, говорити, слухати, розуміти, залишатися неупередженим, діяти*, які часто притаманні будь-якій людині, досить хороші для простого уроку. Це означає, що кожен може стати Учителем. Проте ми прагнемо вдосконалення цих здібностей. Майстер-Учитель, який творить часом

чудеса, робить те саме: він знаходиться тут і тепер, він каже, він слухає, він розуміє і він діє. І це справді все, що він робить, але робить він це досконало.

Урок – це те, що ви РОБИТЕ. У ньому є теорії, моделі та принципи, але вони не мають жодного сенсу, якщо ви реально не є харизматичною особистістю. Найкращий спосіб стати Учителем – усвідомити свій спосіб спілкування з оточуючими та отримувати задоволення від цього процесу.

Головне, що робить Учитель – спілкується. Він використовує свою майстерність спілкування, щоб заохочувати учнів дати собі більшу свободу вибору, більше усвідомлення та більше радості у житті. З самим учнем, як із об'єктом, Учитель не робить нічого. Все, чого він досягає, він виконує опосередковано, за допомогою спілкування з учнями.

У процесі спілкування можна тренуватись. Можна розбити спілкування на складові та тренуватися в кожній з них. Можна тренуватися в різних способах спілкування, різноманітних способах *не спілкування* та добре ознайомитися з цим предметом.

Ви вже вмiєте спілкуватись. Здебільшого групова психотерапія розвиває вміння, які вже є. Саме досконалість майстерності спілкування відрізняє Майстра-Учителя від посереднього педагога.

Під час справжнього уроку вам слід забути про вправи та теорії та реально працювати з учнями перед вами – тут і тепер. У спілкуванні завжди є відправник та одержувач, принаймні, передбачуваний. Уявімо що: А – відправник, Б – одержувач. У А і Б є свої власні реальності. У кожного є свій світ, утворений їх досвідом, сприйняттями, ідеями тощо. Вони сприймають, переживають і розуміють по-різному. Одна і та сама подія завжди сприймається кожним з них трохи інакше. Один і той же матеріал уроку всі учні сприймають по-різному, кожен по-своєму.

Щоб узагалі виникла ідея спілкування, має існувати якийсь спільний простір. Учасники повинні мати уявлення про місцезнаходження один одного та існування можливого каналу спілкування між ними. Вони мають бути

достатньо згодні з цих питань, щоб домовитися про спілкування. Ідеальний варіант – спілкування вживу, а не он-лайн.

Відправник має якийсь сенс повідомлення, який він бажає передати одержувачу. Це може бути не свідоме знання, а підсвідоме бажання спілкуватися. Іноді педагог навчає не тому, що багато знає, займає посаду і отримує зарплату, а тому, що просто хоче спілкуватися. Те, що відправник бажає повідомити, може бути якоюсь ідеєю, сприйняттям, відчуттям чи інформацією. Учитель, повідомляючи нову тему уроку, передає свої ідеї, сприйняття, відчуття, своє бачення та інформацію. Це частина його реальності, яку він хоче передати комусь іншому.

Щось передається через відстань у загальному просторі. Можна вважати це об'єктом, часткою, хвилиною або потоком. Це можуть бути звукові коливання, промені світла, слова, олівці, книги, мова тіла, телепатія чи щось інше.

У людей існує кілька шарів повідомлень, що посилаються. Часто це словесна частина, те, що виражається словами, усно чи письмово. Несловесна частина охоплює все інше, особливо мову тіла. Іноді словесна та несловесна частини повідомлення не узгоджуються один з одним, їх можна назвати невідповідними (неконгруентними). Якщо вони узгоджуються, ми називаємо їх відповідними (конгруентними).

Грунтуючись на своєму сприйнятті і на своєму тлумаченні словесного та несловесного вхідного сигналу, одержувач (учень) формує уявлення про сенс повідомлення у своїй реальності. Повідомлення має якесь значення для одержувача. Це може бути те, чи не те, що хотів передати відправник (Учитель). В успішному спілкуванні сприйняте повідомлення більш-менш збігається з переданим, на радість відправника. Але він дізнається про це, тільки якщо отримає відповідь, яка відповідає тому, що він мав на увазі. Тобто, зворотний зв'язок.

Зовсім не обов'язково, що в одержувача та сама реальність, що й у відправника. Отже, зовсім не обов'язково, що він буде тлумачити повідомлення так, як передбачає відправник.

Спілкування – це не зовсім точна річ. Зокрема, спілкування за допомогою мови завжди трохи розпливчате та оманливе. Якщо «А – вчитель» вимовляє слово, наприклад «довіра», у його реальності до цього слова прикріплено певне значення, з ним пов'язані конкретні переживання, він зробив певні висновки про довіру і має фільтри сприйняття, пов'язані з цією «довірою». Для «А» значення цього слова – усе, що з «довірою» пов'язано у його реальності. Але, оскільки слова мають такі чіткі визначення в словниках, слово може здаватися чимось дуже точним. По каналу спілкування переміщується (передається) НЕ те, що пов'язане у «А» з цим словом, і НЕ те, що мав на увазі, використовуючи це слово. Відстань перетинає енергія.

Коли «Б – учень» чує слово чи речення, він тлумачить його, виходячи з власного досвіду, сприйняття і переконань. Він може додати до словесної інформації несловесну, наприклад мову тіла. Він може також *уявити*, що це має означати. У будь-якому разі «Б» сам приписує слову чи реченню якийсь сенс.

Існує загальна угода, принаймні в рамках певної культури, про те, чим є поширені фізичні об'єкти. Коли ви кажете «автомобіль» або «холодильник», розуміння більшості людей дуже близько до вашого. Але якщо ви говорите слова, що позначають абстрактні явища, наприклад: «довіра», «любов», «освіта», «правильно», «неправильно» та « $E = m \times c^2$ », учні розуміють їх по-різному.

Щоб ефективно спілкуватися, потрібно брати до уваги всі ці фактори: різні реальності, простір, в якому відбувається спілкування, словесні та несловесні повідомлення, які передаються і які сприймаються.

Основний намір будь-якого спілкування чи дії Учителя під час уроку – отримати відповідь, реакцію чи результат в учня. Учитель робить чи каже щось із наміром викликати будь-які зміни.

Відповідна реакція учня так само важлива, як і те, що робить Учитель. Те, що говорить учень, що він показує своїм виглядом та діями, дає уявлення про отриманий результат. У відповідь реакція учня стає основою для наступного

питання або дії Учителя. Учитель не діє «на-угад». Він помічає отриманий результат раніше і, ґрунтуючись на ньому, починає новий цикл спілкування.

Досвідчений Учитель повинен насамперед уміти перебувати у врівноваженому стані. Бути врівноваженим означає: із зручністю бути присутнім, бути розслабленим і зосередженим, перебувати у стані розумового, емоційного та фізичного відпочинку.

Людина, яка реагує на оточуюче середовище та обставини, яка постійно думає про щось стороннє, якщо відчуває фізичну незручність і метушиться, не може приділяти увагу так, як урівноважена людина. Метушлива людина, навіть розумна і здібна, мало чого досягне, якщо витратить свою енергію даремно, відволікаючи самого себе.

Один з перших предметів, що викладається у східних бойових мистецтвах – *врівноваженість під час бездіяльності*. Старі майстри Айкі-До або Тай-Цзи багато місяців навчають новачків стояти. Тільки коли учні можуть правильно стояти, тобто: зосереджено, врівноважено, стійко, вони переходять до вивчення рухів.

Психологи можуть застосувати той самий принцип до уроку, навчаючи вас на груповій психотерапії сидіти перед іншою людиною, нічого не роблячи. І тільки коли ви могли б залишатись абсолютно врівноваженим, переходити до викладання того, що робити з учнем перед вами. Це був би ефективний спосіб викладання з огляду на важливість урівноваженості.

Це звучить як парадокс, але людина здатна робити щось краще, якщо спочатку навчиться нічого не робити. Він краще ходить, якщо він вміє стояти, він краще розмовляє, якщо може мовчати, він краще думає, якщо він може почати з розумової тиші. Дія або повідомлення виходять більш ясними та чіткими, якщо вони починаються з точки рівноваги.

Всі повідомлення призначені для того, щоби кудись дійти. Передбачається, що хтось отримає повідомлення. Якщо воно нікуди не доходить, це насправді не повідомлення. Крім того, повідомлення передають якийсь сенс.

На уроці ми спілкуємося з дещо іншою метою. Учитель не стільки передає свої ідеї учневі, скільки цілком неупереджений, об'єктивний. Учитель спілкується так, щоб активізувати процес зміни в учня. Діє так, щоб щось відбувалося. Ставить питання так, щоб змінити думку учня. Ті повідомлення, які отримає учень, зрештою виникнуть у ньому самому.

З якою б метою ми не спілкувалися але, повідомлення, як зазначалося вище, має дійти до одержувача. Якщо ми припускаємо, що одержувач принаймні частково присутній, то відповідальність за доставку повідомлення лежить на відправнику.

Учителю необхідно досконало володіти передачею повідомлень. Він повинен домогтися, щоб повідомлення якомога точніше передавало той сенс, який він вкладав у нього, щоб воно мало саме ту силу, яка потрібна.

Передача повідомлення рівнозначна передачі фізичного об'єкта через простір. Потрібно, щоб щось справді перейшло від відправника до одержувача, якась енергія, що виникає у відправника, проходить певну відстань і доходить до одержувача.

Якщо енергетичний об'єкт, що посилається, проходить тільки півдороги, то цикл спілкування залишається незавершеним.

Відправник повинен привести об'єкт повідомлення в рух, *бажати* його прибуття до одержувача. Для цього йому слід використати достатню кількість енергії.

Буває, що енергія та сила, з якою передається повідомлення надто великі. Це пригнічує одержувача, і він може через це упустити повідомлення.

Надсилання усного повідомлення залежить від гучності та інтонації голосу. Але найважливіше – та *енергія*, яка посилається з повідомленням та *намір*, щоб повідомлення дійшло. Іноді повідомлення, зроблене пошепки, доходить ясно і чітко, оскільки є намір, щоб його отримали. А повідомлення, зроблене гучним голосом, може бути не почуте, тому що за ним стоїть неточний чи слабкий намір.

Вчитель повинен вміти отримувати будь-які повідомлення учня, вислухати, зрозуміти повідомлення та дати учневі знати, що повідомлення отримано та зрозуміло. Причому робити це слід природно та об'єктивно, не реагуючи на повідомлення або спосіб його передачі.

Від того, як легко вчитель отримує повідомлення учня, залежить не тільки якість його рішень. Учню допомагає вже те, що хтось справді вислуховує все, що він каже, і розуміє його. Це саме собою дуже рідко зустрічається у взаєминах людей, тому дуже впливає на результати уроку.

Учитель підтверджує отримання кожної істотної частини повідомлення. Це означає, що Учитель має налаштуватися на потребу учня у підтвердженнях. Йому потрібно не тільки взагалі виглядати зацікавленим, але й висловлювати додатковий інтерес і розуміння тих моментів, які особливо важливі для учня.

Зазвичай той, хто отримує повідомлення, відзначає завершення суттєвого моменту за допомогою підтвердження отримання, киваючи, посміхаючись чи висловлюючи завершальне твердження. Головне, щоб відправник повідомлення відчув, що його вислухали та зрозуміли.

Для цілей уроку важливо, щоб підтвердження від учня не давало непридатного забарвлення повідомлення. Учитель повинен приймати повідомлення таким, яким воно є, не реагуючи на нього, не стаючи в якусь позицію до повідомлення, і йому потрібно висловлювати, учневі саме таку реакцію.

Таким чином, бачимо, що у процесі спілкування – спілкуються різні «світи сприйняття». І, якщо є точки дотику, то спілкування, діалог, можна вважати успішним.

Список використаних джерел

1. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й виправлене – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552 с.

2. Флемминг Фанч. Преобразующие диалоги / Фанч Флемминг. Серия «НОВЕЙШАЯ ПСИХОЛОГИЯ». Издательство «Ника-Центр», 1997. – 379 с.